

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ

Кудряченко А.І.

МОНОГРАФІЯ НА ВЕЛЬМИ АКТУАЛЬНУ ТЕМУ – ЯК ВІДПОВІДЬ ІСТОРИКІВ НА СУСПІЛЬНИЙ ЗАПИТ

Нещодавно вийшла друком вкрай важлива і актуальна монографія відомих науковців, професійних істориків авторитетного Інституту історії України вітчизняної Національної академії наук під промовистою назвою – «Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство»². Підготовка і друк даної книги – це своєрідна оперативна відповідь фахівців нашого цеху на великий суспільний запит. Адже широкі верстви населення не лише нашої країни, але й багатьох інших держав та народів різних континентів досить важко сприйняли розв'язану Російською Федерацією на чолі з кремлівським диктатором повномасштабну війну проти України. Для багатьох не лише європейських країн, але й більш віддалених континентів не відразу були зрозумілими претензії Москви, її зазіхання на державний суверенітет і територіальну цілісність нашої Вітчизни та можливі наслідки для Європи і світу. Росія, розгорнувши неспровоковану агресію проти України, розв'язала найбільшу війну в Європі з часів Другої світової. Повномасштабна воєнна агресія Кремля стала екзистенційним випробуванням для держави, її інститутів, для кожного українця й українки.

Тож надто важливо, що у монографії її ґрунтовому викладу окресленої актуальної теми передуює передмова академіка НАН України Валерія Андрійовича Смолія. У ній розставлені слушні акценти щодо історичного поступу нашої держави в контексті перебігу подій світової історії останніх десятиріч та з'ясовані історичні й ідеологічні детермінанти кремлівських імперських зазіхань та агресії проти України. За слушним визначенням корифея історичних досліджень, академіка Смолія В.А., «24 лютого 2022 р. Україна, а разом з нею і весь цивілізований світ, для якого найважливішими в шкалі демократичних імперативів є цінність людського життя, державна суверенність і непорушність безпекового простору, прокинулися в нових геополітичних реаліях. Власне, той трагічний світанок назавжди відділив для кожного українця минуле від майбутнього, право на яке відтоді кожного дня, кожної години, кожної хвилини... оплачується відчайдушною звитягою, стражданнями та кров'ю оборонців української землі, мирних мешканців...»³.

² Віднянський С., Мартинов А. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: монографія. К.: Інститут історії України НАН України, 2023. 264 с.

³ Смолій В.А. Передмова у монографії: Віднянський С., Мартинов А. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство. К., 2023. С. 4.

Нині цілком однозначно варто наголосити, що наші сучасники поза своєю волею стають свідками величезного розламу глобального світоустрою, в епіцентрі якого опинилася Україна. Неспровокована агресія, брутальні методи ведення ворогом воєнних операцій, коли гинуть мирні люди і руйнуються життєво важливі інфраструктурні об'єкти, доводять наявність цивілізаційних чинників та, власне, цивілізаційного поділу нашого континенту. Загально відомо, що український соціум ментально завжди відчутно тяжів до європейських цивілізаційних надбань, натомість сусідні московські державоутворення сповідували і сповідують нині зовсім відмінні зразки цивілізаційних уподобань. Тож, обравши стратегію на входження до євроатлантичного ареалу, сучасна Україна тим самим кидає виклик історичним міфам та ідеологемам кремлівських керманічів, які не можуть досягнути свідомий вибір Києва. Відтак у світлі нашої історії, як слушно вказує академік Смолій В.А., нинішня повномасштабна війна Росії проти України не є несподіваним явищем, позаяк відображає багатовіковий імперський синдром російського суспільства, який воно плекало і впродовж пострадянської доби. Для Європи ж, та, власне, і всього колективного Заходу, повномасштабна російсько-українська війна стала своєрідним одкровенням. Можна сказати, що вона перекреслила сповідуванні Заходом засади «мирного співіснування» та «непорушності кордонів», що дана війна рельєфно продемонструвала хиткість і недосконалість так ретельно вибудовуваних протягом тривалого часу безпекових концепцій і інституцій⁴.

Відтак цей перебіг подій, величезні виклики та екзистенційні загрози імперативно вимагають від вітчизняної соціогуманітаристики глибокого наукового осмислення нинішнього становища, винесення уроків і тим самим внесення своєї суттєвої частки до перемоги над ворогом-супостатом. У даному контексті перед істориками постали завдання з'ясування аналогів і витоків, ґрунтового аналізу всіх складових та особливостей розв'язаної російсько-української війни, а також її безпосереднього впливу та наслідків як у вітчизняних межах, так і в широких міжнародних вимірах.

Уважне ознайомлення з текстом монографії – цього солідного доробку члена-кореспондента НАН України, професора, доктора історичних наук Віднянського Степана Васильовича та професора, доктора історичних наук Мартинова Андрія Юрійовича дає мені підстави високо оцінити дану роботу та звернути увагу наших колег й інших зацікавлених читачів на наступні важливі складові, положення та оцінки. Вельми показово, що у рецензованій монографії проаналізовано доволі широке коло актуальних і важливих питань з української перспективи, з точки зору демократичного поступу.

Варто зазначити, що у монографії її автори вперше представили в історичній науці виважений, ґрунтовний та комплексний аналіз політики різних країн у

⁴ Там само. С. 5.

питаннях щодо сучасної російсько-української війни. Дослідники також ретельно з'ясовують реакцію та заходи міжнародних організацій, зокрема таких як ООН, ОБСЄ та інших щодо неспровокованої російської агресії. Автори монографії, розкривають ключові етапи російсько-української війни – від окупації Криму та частин Донецької і Луганської областей у 2014 р. – до повномасштабної війни 2022–2023 рр. усіма конвенційними засобами та частими погрозами застосувати і ядерну зброю. Вони слушно вказують на відповідні геополітичні зміни в Європі та більш широких вимірах останніх, зокрема воєнних років.

Монографія за усталеною традицією складається із передмови, вступу, тематичних розділів та висновків. Варто підкреслити, що кожен із розділів має тематичну або географічну спрямованість, що обумовлюється авторським задумом та потребами розкрити слушно окреслену проблематику вказаної актуальної теми дослідження. Кожен із розділів логічно лягає у площину авторського задуму і слугує розкриттю широкої панорами впливів російської агресії проти України на все міжнародне співтовариство.

Уважне знайомство з рецензованою монографією й аналіз основних тенденцій сучасного розвитку воєнно-політичних подій на континенті та вимушеної участі в них України вельми виразно свідчить про те, що вже нині формується нова структура європейського та світового устрою, дієвим елементом якої стає наша держава. Варто наголосити, що у нинішню історичну добу, як і в далекі козацькі часи, саме наша країна, захищаючи свій вибір на шляху до демократії, протистоїть загарбникам з іншої цивілізації. Відтак, нині лінія протистояння ліберальної демократії євразійській автократичній системі перемістилася із західного на східний кордон нашої держави. Аналіз та прогноз воєнних подій у російсько-українській війні доводить, що вже тепер закладається фундамент нової структури європейських відносин і світового устрою. Тож боротьба України проти російських загарбників за звільнення окупованих регіонів і відновлення територіальної цілісності та державних кордонів, визнаних світовим співтовариством, стає дієвим чинником нового демократичного устрою на континенті та у світі. Успішний бойовий досвід вказує на те, що Київ спроможний дієво впливати та стати спонукальним рушієм утвердження безпекового переоблаштування Європи та відповідним полюсом глобальної геополітичної системи. У цьому контексті важливо, що дослідники дають авторські визначення динаміки сучасних міжнародних відносин та наголошують на деконструкції традиційних настанов геополітики й історичних нарративів, що відчутні зміни стають суттєвими в умовах наростаючої глобалізації.

У монографії здійснено глибокий аналіз сучасної геополітичної ситуації у контексті війни між Російською Федерацією та Україною, особливо подій, які розгортаються з лютого 2022 року. Автори чітко розкривають основні мотиви воєнних дій Москви та однозначно підкреслюють, що сучасна повномасштабна

війна мотивована «нереалістичним наміром кремлівського керівництва здобути реванш та відродити імперський статус Росії після краху й розпаду СРСР, а також маніакальним неприйняттям ним української нації і державності та європейського вибору України, послідовного курсу української влади на європейську та євроатлантичну інтеграцію»⁵.

У рецензованій монографії дослідники ґрунтовно з'ясовують швидку динаміку змін політики європейських, північно- та південно-американських, азійських та африканських країн щодо російсько-української війни 2014-2023 рр. Автори досліджують, як трансформувалась політика держав «старої» і «нової» Європи щодо спочатку «гібридної» війни, а з 24 лютого 2022 року і широкомасштабної агресії Росії проти нашої країни з використанням широкого арсеналу та сучасних видів зброї. Висвітлено динаміку ставлення до України та Росії з боку провідних демократій Заходу, зміну політики Сполучених Штатів Америки і Канади щодо війни РФ проти України.

Для унаочнення варто вказати наступне. У перші місяці відкритої війни Росії проти України усі країни Великої сімки (G7), а це провідні промислово розвинені країни світу: США, Велика Британія, Канада, Німеччина, Франція, Італія та Японія, пережили сильний шок. Про це засвідчила спеціальна доповідь Мюнхенської конференції з безпеки, опублікована 21 червня 2022 р. напередодні саміту G7, який проходив у Баварії. ФРН тоді головувала у Великій сімці. Головний висновок доповіді – для громадян більшості країн G7 Росія за рекордно короткий час вийшла на перше місце серед більш ніж 20 можливих ризиків, випередивши наслідки глобального потепління та економічну кризу. У Німеччині відповідний індекс виявився найвищим – 81 пункт, а найнижчим – у США (67 пунктів). Єдиною країною G7, де Росія як ризик опинилася на другому місці, стала Італія (72 пункти). Її громадяни вище оцінили ризик екстремальної погоди та лісових пожеж (79 пунктів)⁶.

Надто важливим твердженням, що ґрунтується на глибокому аналізі політичних заяв, рішень та дієвих кроків різних держав й міждержавних структур і об'єднань, які сталися під час війни Росії проти нашої країни в період з 2014 по 2023 роки, є висновок щодо дієвої ролі України в об'єднанні Європи та спонукального впливу до її значно більшої консолідації та спільних дій на міжнародній арені, у підтримці відчайдушних зусиль українців у протистоянні брутальному агресору. Тож дієва міжнародна коаліція на підтримку України де-факто сформувалась відразу після перших відчутних успіхів Збройних Сил України на фронті, які стали конкретною реальністю вже

⁵ Віднянський С., Мартинов А. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство. К., 2023. С. 8.

⁶ Гончаренко Р. Як війна Росії проти України змінила настрої у країнах G7. DW. 21 червня 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/ryzyk-1-yak-viina-rosii-proty-ukrainy-zminyla-nastroi-u-krainakh-g7/a-62202115>

до кінця березня 2022 р. Автори аналізують зростаючу допомогу Україні не лише військовою зброєю, але й всі інші форми підтримки – фінансово-економічної, дипломатичної, гуманітарної та нові формати і платформи взаємодії як сусідніх країн, так і за участі потужних демократій Заходу. Дослідники наголошують на вплив мужнього спротиву агресії самої України, її військових і цивільних, продемонстрованої широкими колами українців суспільної консолідації, а також на значені потужної вмотивованості й однозначної налаштованості досягти перемоги у цій нерівній за можливостями і ресурсами військовій схватці, у вищій мірою цивілізаційному протиборстві.

Прискіпливий аналіз, проведений авторами та відповідні дані, зокрема і соціологічних опитувань засвідчують таке. Впродовж усіх десятиліть після кривавих баталій Другої світової війни Європа ще ніколи не була настільки об'єднаною, наскільки її об'єднав український народ та боротьба його героїчних Збройних сил проти багаточисельних варварських російських полчищ, щоб вкотре захистити і себе, і фактично всі демократичні країни європейського, євроатлантичного цивілізаційного ареалу. Брутальне вторгнення Росії проти суверенної України не лише відчутно об'єднало Європу, але й консолідувало зусилля демократичних держав з метою всебічної допомоги нашій країні в її справедливій війні проти російського агресора, а також покращило сприйняття самого Європейського Союзу його громадянами в усіх країнах-членах. Адже позитивний імідж Євросоюзу в оцінках опитуваних жителів об'єднання наприкінці 2022 р. знаходився на найвищому рівні з осені 2009 року – 50%⁷.

Автори докладно розглядають вплив цієї війни на геополітичні та глобальні процеси. У монографії також переконливо доведено, що війна в Україні сприяла консолідації держав-членів Північноатлантичного альянсу та зміцненню їхнього воєнного потенціалу і збільшенню присутності НАТО в Центральній-Східній Європі.

Варто зазначити, що в монографії чітко вказано спрямування та наслідки антиросійських санкцій Європейського Союзу, США, Великої Британії та ін. Дослідники глибоко розкривають можливості значних фінансових втрат російської держави та бізнесу від спаду видобутку та подорожчання нафти через ці санкції, а також негативний вплив на доходи та видатки Росії. До цього додаються відчутні втрати ворожої країни в авіаційній, автомобільній, металургійній та інших галузях виробництва.

Важливим із числа ключових аспектів, які висвітлені в монографії – є аналіз трансформації міжнародних відносин під впливом даної війни в центрі Європи. Автори розкривають, як війна між Росією та Україною вплинула на зовнішню політику та безпеку багатьох країн різних континентів. Привернуто увагу читача книги до ключових аспектів сучасної міжнародної політики, таких як

⁷ Солодкий С., Фахурдінова М. Зима наближається: як зберегти підтримку України з боку європейських суспільств? К., 2022. С. 3.

«міжнародна безпека», «авторитаризм», «зростання націоналізму», «політика ідентичності» тощо. Авторами ґрунтовно проаналізовано складну динаміку відносин між країнами Євросоюзу та іншими державами, конкретні дипломатичні заходи щодо консолідації сил в контексті російсько-української війни.

Вагомим доробком дослідників став розгляд, прискіпливий аналіз особливостей ставлення та відповідних складових чинників у позиціях Китаю, Індії, Аргентини, Бразилії, Південно-Африканської Республіки та деяких інших країн Африки, Азії та Південної Америки щодо даної війни. Аналіз позицій цих країн проведено в контексті сприйняття їх політиками воєнного протистояння в центрі Європи, яке має широкі впливи і резонанс на інших континентах. З'ясовано причини і наслідки політики «нейтралітету» окремих країн щодо збройної агресії РФ проти України.

У монографії автори особливу увагу приділяють дослідженню еволюції політики Європейського Союзу, НАТО, ОБСЄ, ООН щодо російсько-української війни та цілеспрямованої діяльності української дипломатії із захисту суверенітету й територіальної цілісності України. Цим проблемам присвячено чимало сторінок аналітики, особливо в десятому і одинадцятому розділі монографії, в яких з'ясовано досягнення і втрачені можливості міжнародного впливу на приборкання російського агресора.

Важливою і вагомою частиною рецензованої монографії стали й запропоновані слушні рекомендації щодо удосконалення діяльності української дипломатії в контексті забезпечення миру та міжнародної безпеки і подолання російської збройної агресії, яка є загрозою для всього демократичного світу та доводить відчутну ерозію міжнародних організацій та механізмів реакції на сучасні виклики та загрози. Тож вельми затребуваним є аналіз та виклад авторами перспектив та з'ясування нових обріїв європейської безпеки

Варто зазначити, що автори монографії переконливо доводять, що російсько-українська війна спричинила реальне завершення повоєнної системи міжнародних відносин в Європі і світі та початок нової епохи. Міжнародні відносини як певна історично детермінована система виникають об'єктивно. Вони розвиваються та внаслідок вичерпання свого потенціалу руйнуються, поступаючись місцем новій системі міжнародних відносин⁸. Період розвитку континенту після Другої світової завершився, а нинішня війна вказує не лише на кінець існуючої системи міжнародних відносин, але й започаткування нового і ще не до кінця визначеного періоду й системи облаштування Європи і світу. Дослідники наголошують, що для нашої країни найважливіше є те, що керівні політичні еліти усіх демократій Заходу рішуче засуджують агресивну загарбницьку війну Росії проти України й однозначно відходять, інколи навіть

⁸ Віднянський С., Мартинов А. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство. К., 2023. С. 227.

зі шкодою для своєї країни та економіки, від попередньої заангажованості у відносинах з Москвою. Провідні політичні сили демократичних країн та більшість їх громадянського суспільства стоять на боці України в її справедливій боротьбі з російськими загарбниками.

Однозначно маю наголосити, що монографія авторитетних авторів є особливо актуальною для наукового дискурсу та має велике практичне значення для вітчизняної дипломатії та інших органів державної влади. Впевнений, що усім, хто цікавиться сучасними міжнародними відносинами, кому не байдужі місце і роль нашої країни в їх трансформації за сучасних умов російсько-української війни 2014-2023 років, для фахівців-міжнародників та широкого кола допитливих читачів дана монографія буде не лише цікавою, але й доволі корисною книгою. Дане видання дає не лише відповіді на багато посталих і неоднозначних питань, але й спонукає читача до глибоких роздумів та підставово підживлює оптимістичне бачення вітчизняних перспектив уже в найближчому майбутньому.